

İHYA

İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi
International Journal of Islamic Studies

BİR BELÂGAT ÜSLÛBU OLARAK KASR VE KAVRAMLAŞMA SÛRECİ

THE PROCESS OF THE CONCEPTUALIZATION OF QASR AS A RHETORIC STYLE

Hüseyin ARSLAN

Öğr. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Arap Dili ve Belagatı

orcid.org/0000-0001-6863-0138, e-mail: huseyinarslan74@gmail.com.tr

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12 Ekim 2019 / 12 October 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 05 Aralık 2019 / 05 December 2019

Yayın Tarihi / Published: 22 Ocak 2020 / 22 January 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ocak - Bahar / January – Bahar 2020

Cilt / Volume:6 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 16-40

Öz

Belâgat ilminin üç ana dalından biri olan meânî ilmi, cümle ve onun öğelerinin; takdim, tehir, marifelik, nekrelilik, hazf, zikr gibi halleri ile fasıl vasıl, îcâz itnâb, müsâvât konularından bahseder. Bu ilmin konularından biri de kısaca “cümlelerin bazı öğelerinin diğer bazılarına tahsis edilmesi” demek olan kasr konusudur. Kasrı ilk defa müstakil bir bap başlığı altında ele alan, efrâdını câmi’ ağyârını mâni bir şekilde tarif edip öğeleri, kısımları vb. birçok meselesini açıklayıp inceleyen kişi Sekkâkî’dir. Kazvîni ile nihâî şeklini alan kasr konusuna bu iki belâgat âlimine gelene kadar birçok dil âliminin katkısının olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla bu çalışmada Sibeveyhi’den başlayarak kasr konusuna değinmiş olan dil âlimlerinin görüşlerine yer verilecektir. Abdülkâhîr el-Cürçânî, konunun neredeyse bütün meselelerine değinmiş, böylece kasrın kavramlaşmasında büyük rol oynamıştır. Bu sebeple çalışmada onun görüşleri daha ayrıntılı olarak verilecektir. Ancak o, farklı konuları anlatırken kasrın meselelerini dağınık biçimde ele aldığı için kavramlaşma süreci tamamlanmamış, süreç Sekkâkî ve Kazvîni ile tamamlanmıştır. Çalışmada tarihi sürece geçmeden önce kavram hakkında genel bilgilere yer verilecek, bu çerçevede kasrın tanımı, öğeleri, kısımları, kasr yolları ve aralarındaki farklara kısaca değinilecektir. Böylece kavramın tarihi süreci anlatılırken verilen bilgilerin yerli yerine oturması sağlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Belagat, meânî, kasr, Sibeveyh, Abdükahîr el-Cürçani, es-Sekkâkî, el-Kazvîni

Abstract

al-Maani (clear expression), which is one of the three section of ilm al-balaghah (rhetoric), talks about status of sentences and its elements like taqdeem, takheer, marifah, nakrah, hadhf, dhikr; and fasl-wasl, i’jaz, itnab, and musawat. One the topics of al-ma’ani is qasr which means the restriction of some elements of a sentence to others. Sakkaki is the first one who tackles qasr in a seperate chapter and gives an exact definition of qasr, its elements and parts. There were some contributions to the issue of qasr by many scholars by the time Kazwini gave the final form of qasr. In this study, the ideas of linguists as from Sibawayh who have a word in qasr will be given. Abd al-Qahir al-Jurjani has almost touched upon the all points of qasr so he has a great role in conceptualization of qasr. Therefore, al-Jurjani’s opinion about qasr will be analyzed in detail. However, he dispersedly dealt with the issue of qasr in his book and because of that, the conceptualization of qasr was completed later by Sakkaki and Qazwini. In the study, previous to historcial process, the definition of qasr, its elements, parts, forms and the difference between them will be shortly tackled to fall informations into place when talking about the historical process.

Key Words: al-Balaghah, al-ma’ani, qasr, Sibawayh, Abd al-Qahir al-Jurjani, al-Sakkaki, al-Qazwini.

Giriş

Belâgat üslûplarından olan kasr; Sekkâkî (ö. 626/1229) tarafından bu ilimde bir bap başlığı altında ele alınıp işlenmeye başlanmış daha sonra Kazvîni (ö. 739/1338) tarafından kavrama son şekli verilmiştir. Ancak bu durum, kavramın Sekkâkî'den önce hiç ele alınmadığı anlamına gelmez. Çünkü ilimlerin teşekkülünde olduğu gibi o ilimlere ait kavramların oluşması da tarihi süreç içinde gelişimini tamamlamaktadır. Bu sebeple bu kavramın belâgat ilminde özel bir bap teşkil etmesi her ne kadar Sekkâkî ile vücut bulmuşsa da ilk dönemlerden başlayarak dil ilimleriyle uğraşan âlimlerin eserlerinde kasrın meselelerinin aslını teşkil eden ve onların gelişimine katkı sağlayan birçok bilginin varlığı inkâr edilemez. Bu çalışmada, kasrın bir kavram olarak belâgat kitaplarında yer almasına kadar geçen süreçte katkısı olan âlimlerin görüşlerinin tespiti amaçlanmaktadır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Sekkâkî ve Kazvîni ile son şeklini almış olan kavramın muhtevası hakkında genel bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler aynı zamanda Sekkâkî ve Kazvîni ile son şeklini almış olan kavramın özetini yansıtmaktadır. Böylece kavramın geçirdiği tarihi süreç anlatılırken ortaya konan ifadelerin anlaşılması amaçlanmıştır. Dolayısıyla kavramın tarihi süreci Sekkâkî'ye kadar olan dönemle sınırlandırılacak; çalışmada Sekkâkî sonrasında yer verilmeyecektir. İkinci bölümde ise Sîbeveyhi'den başlayarak kavramın tarihi süreci ele alınacaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçe'de konumuzla ilgili iki adet yüksek lisans tezi yapılmışsa da bunlarda kavramın tarihi süreci ile ilgili bilgi yok denecek kadar azdır.¹ Öte yandan çalışmamızla direkt bağlantısı olmayan bir adet sempozyum bildirisi ve bir de makale bulunmaktadır. Çünkü bildiri "Türkçe Meâllerde Hasr Üslûbunun Yanlış Anlaşılmasından Doğan Tercüme Sorunları"² başlığını taşımakta ve adından anlaşılacağı üzere, bazı âyetlerin Türkçe çevirilerindeki kasr üslûbuna verilen yanlış manaları konu edinmektedir. Konumuzla ilgili makale ise "Bedruddîn el-'Aynî'ye Göre Hadislerde Hasr Üslûbunun Kullanımı ve Manaya Etkisi"³ adını taşımaktadır. Dolayısıyla bahsi geçen makale de kasr/hasr üslûbunu bir bütün olarak değil özel bir açıdan ele almaktadır.

1. Kasr Hakkında Genel Bilgiler

Bu başlık altında kasr kavramı belâgat eserlerinde ele alındığı şekliyle kısaca özetlenecektir. Böylece tarihi süreçte nasıl geliştiğinin anlaşılmasına zemin hazırlanmış olacaktır.

¹ Bk. Mustafa Mücahit, *Arap Dilinde Hasr Belagati ve Kur'an'da Manaya Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1997); Tuncay Azar, *Dil-Zihin Bağlamında Kasr Üslûbu* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018).

² Galip Yavuz, "Türkçe Meâllerde Hasr Üslûbunun Yanlış Anlaşılmasından Doğan Tercüme Sorunları" *Kur'an Meâlleri Sempozyumu, -eleştiriler ve öneriler- (I)*, (İzmir, 24-26 Nisan, 2003), (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 251-264.

³ Muammer Bayraktutar, "Bedruddîn el-'Aynî'ye Göre Hadislerde Hasr Üslûbunun Kullanımı ve Manaya Etkisi" (Umdetü'l-Kârî Özeline), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 42, (Erzurum, 2014), 127-152.

1.1. Kasrın Tarifi Ve Benzer Kavramlar

Birinci bapstan masdar olan kasr, lügatta; hapsetmek, menetmek, kısaltmak, engellemek, sınırlamak⁴ gibi anlamlara gelmektedir.

Belâgat terimi olarak kasr: “Bir şeyin başka bir şeye özel bir yolla tahsis edilmesi ve sadece onu belirtmesidir”⁵ şeklinde tarif edilmiştir.

Belâgat literatüründe kasr kavramının yerine “hasr,⁶ tahsis ve ihtisas⁷” lafızları da kullanılmaktadır.⁸ Kimi belâgatçılar bu kavramlar arasında fark olduğunu söylüyorsa⁹ da genel kabul hepsinin belâgattaki “kasr” kavramıyla aynı anlamda kullanıldığınıdır.

1.2. Kasrın Öğeleri

“Kasr”ın üç ögesi vardır. Bunlar; “maksûr”, “maksûrun aleyh” ve “kasr edatı”dır. Maksûr; tahsis edilen öge, maksûrun aleyh, başka bir şeyin kendisine tahsis edildiği öğedir.¹⁰ Bunlara kasrın tarafları da denir. Kasr edatları: Nefiy+istisna, “innemâ” (إنما), bir de atıf harfi olan (لا), (بل)ve (لكن) edatlarıdır. Bu edatlar; kasr yollarından sadece vaz’¹¹ kasırda kullanılır. Kasr yollarından edatsız olanlar da vardır ki bunlara “zevkî kasr” adı verilir.

⁴ Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, thk. Abdülhamid Hindâvî, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 3: 394; İbn Fâris, *Mu‘cemü mekâyisi'l-lüğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn, (b.y. Dâru'l-fıkr, 1979), 5: 96-97; a.mlf. *Mücmelü'l-lüğa*, thk. Zühêyr Abdülmuhsin Sultan, (b.y. Müessesetü'r-risale, 1986), 756.; İsmail b. Hammad el-Cevherî, es-Sihâh Tâcü'l-lüğa ve sıhâhu'l-‘Arabîyye, thk. Ahmed Abdülğafur Attar, (Beyrut: Dâru'l-ilm lî'l-melâyîn, 1984), 793-795; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil ‘uyûnü’s-sûd, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998), 2: 81.

⁵ Teftâzânî, *Mutavel*, thk. Abdülhamid Hindâvî, 3. bs. (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2013), 381; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâbirü'l-belâga*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 179; Fadl Hasen Abbâs, *Fennü'l-belâga, ‘Ulümü'l-meânî*, 4. bs. (Ürdün: Daru'l-Furkân lî'n-neşri ve't-tevzi', 1997), 358.

⁶ Belâgatçılar genellikle kasr ve hasr aynı anlamda kullanılmaktadırlar. Bk. Sabbâh Ubeyd Dirâz, *Esâlibü'l-kasr fi'l-Kur‘ânî'l-Kerîm ve esrârübâ el-belâgıyyetü*, (Mısır: Matbbatü'l-emâne, 1986), 19.

⁷ Belâgatta kasr anlamında kullanılan ihtisas, nahiv ilmindekinden farklı bir anlama sahiptir. Nahiv ilminde ihtisas; “çoğunlukla mütekelim, bazen de muhatap zamirinden sonra ilgili zamirin manasına açıklık getirmek üzere mansûb bir ismin zikredilmesidir” Bu ismin, mukadder bir فاعل tarafından nasbedildiği kabul edildiği için buna “ihtisas üzere mansûptur” denir. Bk. İbn Hişâm, *Evdabu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî, (Ürdün: Dâru'l-fıkr lî't-tübâa ve'n-neşri ve't-tevzi', ts.), 4: 66; Fâdil Sâlih es-Samarrâî, *Meânî'n-nahv*, (Ürdün: Dâru'l-fıkr lî't-tübâa ve'n-neşri ve't-tevzi', 2000), 2: 116.

⁸ Bu kavramların birbiriyle münasebeti hakkında geniş bir değerlendirme için bk. Tuncay Azar, *Dil-Zihni Bağlamında Kasr Üslûbu*, 60-65.

⁹ Tahsis teriminin de bu ikisiyle aynı anlamda kullanıldığı görüşü öne çıksa da bazıları bununla kasr arasında fark olduğunu iddia etmektedirler. Bk. Bahâüddîn es-Sübki, *Arâsü'l-efrâb fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, (Beyrut: Dâru's-sürûr, ts.), 2: 154-159

¹⁰ Abbâs, *el-Belâgatü'l-fünûnübü ve efnânübâ*, 359-360; Muhammed Ebû Mûsa, *Delâlatü't-terâkîb*, 2. bs. (b.y. Mektebetü Vehbe, 1987), 33; İsmail Durmuş, “Hasr”, (Ankara: DİA, 1997), 16: 392; Ali Bulut, *BELÂGAT, Meânî-Beyân- Bedî'*, 5. bs. (İstanbul: İFAV yayınları, 2015), 137-138.

¹¹ Kasr edatlarından biri vasıtası ile yapılan kasra “vaz’i kasr” edatsız (takdim vb. yollarla) yapılan kasra ise “zevkî kasr” adı verilir. Bk. Ebû Ya‘kûb Yusuf es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, thk. Abdülhamid Hindâvî, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000), 404; Celâlüddîn el-Hatîb el-Kazvîni, *el-İzâb fî ‘ulûmi'l-belâga*, thk. İbrâhim Şemsüddîn, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 102; a.mlf, *Telhîsu'l-Miftâh*, (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.), 64.

Kasrın öğelerini örnek üzerinden şöyle açıklayabiliriz. إنما زيد شاعر (Zeyd sadece şairdir.) cümlesinde “Zeyd” maksûr, “şair” maksûrun aleyh, إنما ise kasr edatıdır. Yine ما زيد شاعر cümlesinde, “Zeyd” maksûr, “şair” maksûrun aleyh, (+إلا ما) ise kasr edatıdır.

1.3. Kasrın Kısımları

Belâgat alimleri kasrı; öğeleri (tarafları), vakîâyâ uygunluğu ve sözün muhatabı gibi birçok farklı açıdan kısımlara ayırmışlardır.¹²

1.3.1. Tarafları Açısından Kasrın Kısımları

Belâgata dair eserlerde, maksûr ve maksûrun aleyh -ki bunlara kasrın tarafları denir.- açısından kasr, mevsufun sığata kasrı ve sıfatın mevsufa kasrı olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır.¹³

a. Mevsufun sığata¹⁴ kasrı: Mevsufun sığata tahsis edildiği ve onunla sınırlandırıldığı kasırdır. Mesela ما جاحظ إلا كاتب (Câhiz sadece yazardır.) cümlelerinde Câhiz mevsuf, yazarlık ise bir sıfattır. Bu cümlelerde kastedilen mana, Câhiz’in yazarlık dışında şairlik vb. vasıflarının bulunmadığı onun sadece yazarlık vasfına sahip olduğudur. Dolayısıyla mevsuf olan Câhiz yazarlık vasfına kasredilmiş, bu vasıfla sınırlandırılmıştır.

b. Sıfatın mevsufa kasrı: Sıfatın mevsufa tahsis edilip o mevsufla sınırlandırılmasıdır. Mesela إنما الجواد حاتم (Cömert olan sadece Hâtim’dir) denildiğinde Hâtim, mevsuf, cömertlik ise sıfattır. Dolayısıyla burada cömertlik sıfatı Hâtim’e tahsis edilmiş, onun dışındakilerden uzaklaştırılmıştır. Bu ise sıfatın mevsufa kasredilmesidir.

1.3.2. Vâkıâyâ Uygunluğu Açısından Kasr

Belâgatçılar vâkıâyâ uygunluğu veya bir şeye nispetle olmasına göre kasrı iki kısımda ele almışlardır.¹⁵

a. Hakîki kasr: Maksûr, vâkıâda sadece maksûrun aleyhe ait olup onun dışında hiçbir şeyde bulunmuyorsa buna hakîki kasr denir. Mesela لا إله إلا الله (Allah’tan başka ilah yoktur.) ifadesinde maksûr konumunda olan ilahlık vasfının Allah’a tahsis edilmesi vâkıâyâ uygundur. Dolayısıyla bu cümlede hakîki kasr vardır. Yine إنما خاتم الأنبياء محمد (Peygamberlerin sonuncusu ancak Hz. Muhammed’dir), cümlesinde son Peygamber olma vasfı maksûr, Muhammed lafzı ise maksûrun aleyhtir. Bu vasfın Hz. Muhammed’e tahsis edilmesi vâkıâyâ uygundur. Çünkü onun dışında son Peygamber olma vasfına sahip biri yoktur.

¹² Bu taksimlerin gerekçeleri için bk. Ebû Mûsâ, *Delâlatü’l-terâkib*, 37-38.

¹³ Hâşimî, *Cevâbirü’l-belâga*, 185; Abbâs, *el-Belâgatü’l-fünûnübhâ ve efnânübhâ*, 361; Bulut, *Belâgat*, 139.

¹⁴ Kasr konusundaki sıfat, nahiv ilmindeki farklı olup; sıfat, hal, temyiz, haber, fiil vb. kapsayacak niteliktedir. Mesela ما جاءني إلا زيد ifadesinde, زيد kelimesi mevsuf, جاء fiili sıfattır. Bk. Kazvîni, *el-İzâb*, s. 98; a.mlf. *Telhâs*, 61; Dırâz, *Esâlibü’l-kasr*, 24.

¹⁵ Hâşimî, *Cevâbirü’l-belâga*, 183; Abbâs, *el-Belâgatü’l-fünûnübhâ ve efnânübhâ*, 362; Ali el-Cârim Mustafa Emin, *el-Belâgatü’l-vâdha*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 219.

Hakîkî kasr, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, gerçekten vakiya uygun olabileceği gibi bunun abartı (mübâlaga) ve iddia yoluyla olması da mümkündür.¹⁶ Mesela ما الشاعر إلا عاكف (Âkif'ten başka şair yoktur.) cümlesi normal şartlarda hakîkî kasr olamaz. Çünkü Âkif dışında birçok şairin varlığın bilinmektedir. Ancak kişi bu sözüyle “şairlik sıfatını hakkıyla taşıyan gerçek şair Âkif'tir, onun dışındakilerin şairliğine itibar edilmez” anlamını kastediyorsa bu “hakîkî iddiâî kasr” olur. إنما يخشى الله من عباده العلماء “Allah'tan sadece âlimler korkar.” (Fâtır 35/28) âyetinde de bu nevi bir kasr söz konusudur. Çünkü âlimler dışında Allah'tan korkanların varlığı bir gerçektir. Ancak burada Allah'tan hakkıyla korkanların alimler olduğu ifade edilmiş diğerlerinin korkusunun itibar edilmeyecek seviyede olduğu ifade edilmek istenmiştir.¹⁷

Hakîkî kasr, yukarıda verdiğimiz örneklerde görüleceği üzere genellikle sıfatın mevsufa kasrı şeklinde ortaya çıkar. Teorik olarak mevsufun sifata kasrını da kapsayacağı düşünülse de bunun örnekleri yok gibidir. Çünkü bir varlığın bütün sıfatlarını ihata etmek mümkün olmadığından, mevsufu onlardan birine tahsis edip diğerlerinden uzaklaştırmak/nefretmek mümkün değildir. Ancak kasrın bu türü mübâlaga ve iddia yoluyla mümkündür.¹⁸

b. Gayr-ı hakîkî/izâfî kasr: Maksûrun, maksûrun aleyhe tahsis edilmesi vakiya uygunluk açısından değil de, başka bir şeye nispetle ise kasrın bu türüne izâfî kasr denir. Mesela ما زيد إلا شاعر (Zeyd sadece şairdir.) cümlesi; “Zeyd şairlik dışında hiçbir vasfa sahip değildir” anlamına gelmez. Bunun anlamı onun şairlik dışında yazarlık, ressamlık vb. vasıflarının var olduğu iddiasına karşılık bu tür vasıflarının olmadığı, sadece şairlik vasfına sahip olduğudur. Yine الشاعر عاكف لا حسن (Şair Âkif'tir Hasan değil) cümlesinde şairlik Âkif dışındakilerin tamamından uzaklaştırılmış olmayıp, bu sıfat Hasan'a nispetle Âkif'e tahsis edilmiştir. İzâfî kasrda mevsufun sifata kasrı söz konusu olabileceği gibi sıfatın mevsufa kasrı da mümkündür.

1.3.3. Muhatabın Durumuna göre Kasr

Kasr üslubu vakiya uygunluğu ve tarafları açısından kısımlara ayrıldığı gibi, muhatabın durumuna göre de kasr-ı ifrâd, kasr-ı kalb ve kasr-ı tayin olmak üzere kısımlara ayrılmıştır.¹⁹

a. Kasr-ı ifrâd: Muhatap bir mevsufun birden çok sıfatla nitelendiği, ya da bir sıfatın birden çok mevsufu olduğunu düşünüyorsa onun zihnindeki bu ortaklığı ortadan kaldırmak için yapılan kasra “kasr-ı ifrâd” adı verilir.²⁰ Zeyd'in hem şair hem yazar olduğunu iddia eden/düşünen muhataba ما زيد إلا شاعر (Zeyd sadece şairdir.) denildiğinde onun zihninde Zeyd'e ait olan iki vasfı (şairlik ve yazarlık) teke indirmiş oluruz. Aynı şekilde hem Âkif hem

¹⁶ Ebû Mûsâ, *Delâlatü't-terâkîb*, 38,46-48; Ali Bulut, *Belâgat*, 140.

¹⁷ Ebû Mûsâ, *Delâlatü't-terâkîb*, 47-48; Abdülmüteâl es-Saidî, *Buğyetü'l-İzâb li Telhîsî'l-Miftâh fî 'ulûmî'l-belâga*, (Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 1999), 1: 192 (dipnot 1)

¹⁸ Kazvîni, *el-İzâb*, 99; a.mlf. *Telhîs*, 61; Durmuş, “Hasr”, *DİA*, 16: 392.

¹⁹ Kasrın bu türü, hakîkî kasrda sözkonusu olmayıp sadece izâfî kasrda bulunur. Dolayısıyla bunlara izâfî kasrın kısımları da denilebilir. Bk. Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, 186; Abbâs, *el-Belâgatü fîmûnühâ ve efnâniühâ*, 364.

²⁰ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 400; Kazvîni, *el-İzâb*, s.99; a.mlf. *Telhîs*, 62.

de Hasan'ın şair olduğunu iddia eden/düşünen kimseye ما الشاعر إلا عاكف (Âkif'ten başkası şair değildir.) denildiğinde onun zihninde bu sıfatta ortak olan kişileri teke düşürmüş oluruz.

b. Kasr-ı kalb: Muhatap, söylenen hükmün tersini iddia ediyor/düşünüyorsa onun bu yanlışlığını ortadan kaldırmak için yapılan kasra “kasr-ı kalb” denir.²¹ Ali'nin değil de Veli'nin cömert olduğuna inanan kişiye cevap olarak لا جواد إلا علي (Cömert olan ancak Ali'dir/Veli değil) denildiğinde bu onun zihnindeki düşüncenin aksi bir hükmü ifade eder ki buna “kasr-ı kalb” adı verilir.

c. Kasr-ı ta'yîn:²² Muhatabın bir sıfatın hangi mevsufa ait olduğu ya da bir mevsufun birkaç sıfattan hangisi ile nitelendiğine dair şüphesi varsa bu şüpheyi ortadan kaldırmak için yapılan kasra “kasr-ı ta'yîn” adı verilir.²³ Hasan ya da Hüseyin'den birinin şair olduğunu bilen ancak hangisinin şairlik sıfatına sahip olduğuna dair şüphesi olan kimseye الشاعر حسن لا حسين (Şair Hasan'dır Hüseyin değil) denildiğinde muhatapın şüphesi giderildiği için kasr-ı ta'yîn olur. Ya da mesela Âkif'in şair veya yazar olduğunu bilen ancak bu iki vasıftan hangisine sahip olduğu hususunda şüphesi olan kimseye ما عاكف إلا شاعر (Âkif ancak şairdir.) denildiğinde bu kasr-ı ta'yîn olur.

1.4. Kasr Yolları

Belâgat alimleri birçok kasr yolundan bahsetmişlerse de²⁴ üzerinde ittifak edilen ve kasırla amaçlanan îcâzı ortaya koyan kasr yolları dört tanedir.²⁵

1.4.1. “İnnemâ” (إنما)Edatı

Bu yolla yapılan kasrda “İnnemâ” (إنما)dan hemen sonra gelen öge maksûr, cümlelerin sonunda yer alan öge ise maksûrun aleyhtir. Bu tür bir cümle Türkçe'ye çevrilirken “ancak/sadece” ifadesi maksûrun aleyhin başına getirilmelidir. Meselâ إنما المؤمنون إخوة (Müminler ancak kardeşler.) (Hucurât 49/10) âyetinde müminler ifadesi maksûr, kardeşler hükmü ise maksûrun aleyhtir. Dolayısıyla bu âyette kastedilen, müminler arasında sadece kardeşlik hukukunun geçerli olacağı bundan başka bir muamelenin olmaması gerektiğidir. Bu cümle maksûr ve maksûrun aleyh yer değiştirilerek إنما الإخوة المؤمنون (Ancak müminler

²¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l- 'ulûm*, 400; Kazvîni, *el-İzâh*, s.99; a.mlf, *Telhîs*, 62.

²² Kazvîni öncesi muhatapın durumu açısından kasr; kasr-ı ifrâd ve kasr-ı kalb olmak üzere iki kısımda ele alınırken Kazvîni bunlara kasr-ı ta'yîni de eklemiş, sonraki belâgat çalışmalarında Kazvîni takip edilerek bu açıdan kasr, üç kısma ayrılmıştır. Bk. Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 186; Merâgî, *'Ulûmü'l-belâga*, 3. bs. (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1993), 157; Abbâs, *el-Belâgatü fî'nühbâ ve efnânihbâ*, 364.

²³ Kazvîni, *el-İzâh*, s.99; a.mlf. *Telhîs*, s. 62.

²⁴ Sübkî, *'Arûsü'l-efrâb fî şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, 2: 197-203; Celâleddîn es-Süyûtî (ö. 911/1505) kasr yollarını on dörde kadar çıkarmaktadır. Bk. Celâleddîn es-Süyûtî, *el-Itkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, (Kahire: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-âmme, 1974), 3: 167-173; Belâgat kitaplarında yer verilmediği için burada zikretmediğimiz kasr yolları hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Mustafa Mücahit, *Arap Dilinde Hasr Belâgatı ve Kur'an'da Manaya Etkisi*, 48-55.

²⁵ Aşağıda sayılacak olan yolların dışında şu yollarla da kasr yapılır. Tahsîs, ihtisâs, kasr, hasr gibi sınırlama ifade eden lafızlar, ليس غير، لا غير، فقط، فحسب، وحده، gibi lafızlar, müsned ve müsnedün ileyhin her ikisinin marife olması, müsnedün ileyhle müsned arasına fasl zahirinin girmesi. Bk. Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, 180 (dipnot 1); Durmuş, “Hasr”, DİA, 16: 392-393; Ali Bulut, *Belâgat*, 147.

kardeştir.) şeklinde gelmiş olsaydı; kardeşlik hukukunun sadece müminler arasında olabileceği vurgulanmış olurdu.

“İnnemâ” (إنما), kasr ifade etmesinin yanında bazen ta‘riz de bildirir. إنما يتذكر أولو الألباب “Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar” (Ra‘d 13/19; Zümer 39/9) âyetinde, düşünüp ibret almayanlar akılsız varlıklar seviyesine indirilerek ta‘riz yapılmıştır.²⁶

1.4.2. “Nefiy+İstisnâ” Edatı

Kasr yollarının en güçlü olanı nefiy+istisna edatıyla yapılanıdır. Bu yolla yapılan kasrda istisna edatından (إلا) önce gelen öge maksûr, edattan sonra gelen ise maksûrun aleyhtir. Mesela ما حسن إلا شاعر (Hasan ancak şairdir.) cümlesinde Hasan maksûr, şairdir hükmü ise maksûrun aleyhtir. Dolayısıyla bu cümlede Hasan’ın yazarlık, ressamlık vb. şairlik dışındaki sıfatlarının bulunmadığı sadece şair olduğu vurgulanmaktadır. ما شاعر إلا حسن (Şair ancak Hasan’dır.) cümlesinde ise şairlik maksûr, Hasan ise maksûrun aleyhtir. Bu cümlede vurgulanan mana Hasan dışında şairlik vasfıyla nitelenenlerin bu sıfatı hak etmedikleri, sadece Hasan’ın bu sifata layık olduğudur.

1.4.3. Bazı Atf Harfleri

Kendisiyle kasrın gerçekleştiği atf harfleri şunlardır: “Lâ” (لا), “bel” (بل) ve “Lâkin” (لكن). Bu harflerin kasr ifade etmesi için, “Lâkin” (لكن)‘in başında “vav” (و) bulunması, “bel” (بل) ve “Lâkin” (لكن)‘den önce nefiy ya da nehyin geçmesi ve her üçünde de atfedilen ögenin (matuf) müfred olması şarttır.

“Lâ” (لا) ile yapılan kasrda hem maksûr hem de maksûrun aleyh ondan önce gelir. زيد كاتب لا شاعر (Zeyd yazardır şair değil) cümlesinde Zeyd maksûr, şairlik maksûrun aleyhtir. “Bel” (بل) ve “Lâkin” (لكن)‘de ise maksûrun aleyh bu edatlardan sonra gelir, maksûr ise önce gelir. ما جاء محمد بل خالد (Bana Muhammed gelmedi ancak Halid geldi) cümlelerinde gelme fiili maksûr, Hâlid ise maksûrun aleyhtir.

1.4.4. Takdim

Hakkı sonra gelmek (tehir) olan bir ögeyi öne almak (takdim etmek) suretiyle de kasr yapılır. Takdim yoluyla kasr, isim cümlesinde haberi mübtedanın önüne alarak, fiil cümlesinde ise fiilin mamullerinden birini onun üzerine takdim ederek yapılır. Kasrın bu türünde takdim edilen öge maksûrun aleyh olur.

أنا تميمي (Temim’liyim ben) cümlesinde Temim’li olmak maksûrun aleyh, ben ise maksurdur. Aynı şekilde إياك نعبد (Sadece sana kulluk ederiz.) âyetinde إياك (sana) maksûrun aleyh, ibâdet etmek ise maksurdur.

²⁶ Kazvîni, el-İzâh, 104, a.mlf, *Telbîsu’l-Miftâh*, 67.

2. Kasr Kavramının Tarihi Gelişimi

Bu bölümde Sîbeveyhi'den başlayarak Sekkâki'ye kadar kasr kavramının oluşumuna katkı sunan dil alimlerinin konu hakkındaki görüşlerine yer verilecektir.

2.1. Sîbeveyhi

Tespit edebildiğimiz kadarıyla kasr konusuna değinen dilcilerden ilki Sîbeveyhi'dir (ö. 180/796). O, “kasr” terimini kullanmamıştır, ancak *el-Kitab*'ın farklı yerlerinde muhtelif meseleleri açıklarken söyledikleri, bu terime tarihi süreç içerisinde yüklenmiş olan anlama ilham kaynağı teşkil etmiştir. Bu çerçevede Sîbeveyhi, kasr yollarından; nefiy+istisna ve atıf harfi olan “lâ” dan söz etmiş, ayrıca kasr-ı kalb ve kasr-ı ta'yin kavramlarına da işaret etmiştir.

Onun nefiy+istisna üslûbunun kasr ifade ettiği hakkındaki düşüncelerini müstesnâ konusunu anlatırken ortaya koyduğunu görüyoruz. Ona göre müstesnâ ikiye ayrılır. Birincisi لا'nın irabına etki ettiği müstesna, ikinci ise لا'nın irabına etki etmediği ve bu edat dahil olmadan önce irabı ne ise o hal üzere kaldığı müstesnadır. Nahivcilerin *müferrağ müstesnâ* adını verdikleri bu ikinci kısımdaki istisna tahsis ifade eder. Müstesnânın bu kısmına örnek olarak; “ما أتاني إلا زيد” (Bana Zeyd'den başka kimse gelmedi), “ما لقيت إلا زيدا” (Zeyd'den başka kimseyle karşılaşmadım) ve “ما مررت إلا بزيدا” (Zeyd'den başka kimseye uğramadım)” cümlelerini getiren Sîbeveyhi, لا'nın bu cümlelere kattığı anlamı şu sözlerle dile getirmiştir: “ لا'nın bu cümlelere dahil olmasının sebebi, cümlelerde geçen fiilleri yine bu cümlelerdeki isimler için ispat etmek ve geri kalan isimlerden uzaklaştırmaktır.”²⁷ Görüldüğü gibi o, لا'nın bu cümlelerdeki anlamını “bir şeyi başka bir şeye özel kılmak” olarak ifade ediyor ki, belâgatçıların kasra yükledikleri anlam bundan ibarettir.

Sîbeveyhi, atıf harfi olan “lâ”nın kasr ifade ettiğine değinmiş, bu kasrın türüne ilişkin görüşlerini ise sıfat konusunu anlatırken ortaya koymuştur. Ona göre “مررت برجل راعع لا ساجد” (Secde halinde değil de rükûda olan bir adamın yanından geçtim.) cümlesinde لا ile yapılan atıf, “muhatapın zihnindeki şüpheyi ortadan kaldırmak ya da bilgisini pekiştirmek” içindir.²⁸ Onun bu açıklaması, Belâgatçılarının ıstılahında “kasr-ı tayin”i ifade etmektedir.²⁹ Sîbeveyhi, belâgat ıstılahında kasr ifade eden diğer atıf harflerine de yer vermekte, لا, بل ve لكن harflerinin ortak özelliklere sahip olduğundan söz etmektedir. Ancak bu ifadelerde belâgattaki kasr kavramına ışık tutacak bir nokta tespit edemedik.³⁰

²⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 3. bs. (Kahire: Mektebetü'l-hancı, 1988), 2: 315.

²⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 430.

²⁹ Abdülkâdir el-Hüseyn, *Fennü'l-belâga* adlı eserinde; Sîbeveyhi'nin “مررت برجل راعع لا ساجد” Secde halinde değil de rükûda olan bir adamın yanından geçtim” ifadesi ile “adamın secdede değil de rükû halinde olduğu bilgisinin muhatapta pekiştirildiğini kastetmiş olabileceğini” söylemekte bunun da belâgatçılarının ıstılahındaki “kasr-ı kalb”e işaret edeceğini belirtmektedir. Ancak Sîbeveyhi'nin ifadelerine böyle bir anlamın yüklenmesi uzak bir ihtimal gibi görünüyor. Bk. Abdülkâdir el-Hüseyn, *Fennü'l-belâga*, 2. bs. (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1984),

³⁰ Belâgatta “kasr” ifade eden atıf harfleri arasında yer alan بل ve لكن kullanımını hakkında Sîbeveyhi'nin ifadeleri için bk. Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1: 434.

2.2. Ferrâ

“Kasr” konusuna değinen dil alimlerinden biri de Ferrâ’dır (ö. 207/822). O, kasr yollarından olan “nefiy+istisna edatı” ve “innemâ” (إنما) hakkında bilgi vermiş, ayrıca bu edatların içinde yer aldığı cümledeki kelimelerin konumlarının değışmesiyle maksûr ile maksûrun aleyhin değıştiğine ve bu değışikliğin manaya etkisine vurgu yapmıştır. Onun ifadelerinden kasr çeşitlerinden “kasr-ı ifrâd”a işaret ettiğini de görüyoruz.

Onun konu hakkındaki görüşlerini *es-Sâhibî fî Fıkbi'l-lüga* adlı eserinde Ahmed bin Fâris (ö. 395/1004) bize nakletmektedir. Ferrâ’ya göre إنما أنت أخي ve ما أنت إلا أخي (Sen benim sadece kardeşimsin.) cümleleri aynı manayı ifade eder ve bunu söyleyen kimsenin kardeşlik dışındaki bütün vasıfları muhatabından nefyederek onu sadece kardeşi olmakla nitelediğini belirtir. Sanki muhatabın hem kardeş hem dost hem de kardeşlik dışında başka özelliklere sahip olduğu iddia edilmiş ve bu iddiaya cevap olarak mütekellim bu cümleyi söyleyerek kardeşlik dışında muhatapta varlığı iddia edilen vasıfları ondan uzaklaştırmıştır.³¹ Dolayısıyla cümlenin manası şöyle olur. “Sen benim sadece kardeşimsin/senin için iddia edilen diğer vasıflara sahip değilsin”.

Ferrâ’nın bu ifadeleri nefiy+istisna ve “innemâ”nın kasr ifade ettiklerini göstermesine ek olarak bu cümledeki kasrın kasr-ı ifrâd olduğuna da işaret etmektedir.

Ona göre, إنما قمتُ (Ben sadece ayağa kalktım) cümlesi ile إنما قام أنا (Ayağa kalkan sadece benim) cümleleri arasında anlam bakımından fark bulunmaktadır. Çünkü birinci cümlede kişi, “ayağa kalkma” dışında bütün vasıfları kendisinden uzaklaştırmaktadır. Bu durumda fail (ben) maksûr, ayağa kalkma (kıyâm) maksûrun aleyh olmaktadır. İkincisinde ise “ayağa kalkma” vasfını herkesten nefyedip sadece kendisi için ispat etmektedir³² ki bu durumda maksûr ile maksûrun aleyh yer değıştirmekte ve ayağa kalkma (kıyâm) maksûr konumunda bulunurken fail (ben); maksûrun aleyh olmaktadır. Onun işaret ettiği bu anlam farkı, belâgatçılara “innemâ” (إنما) ile yapılan kasrda “maksûr” ve “maksûrun aleyh” in konumunu belirlemede yol gösterici olmuştur.

Bunlara ek olarak Ferrâ, nefiy+istisna ile “innemâ” (إنما)’nın asla cümle başlangıcında (ibtida hali) bulunamayacağını bu edatların ancak muhatabın bir iddiasına cevap olarak geleceğini söylemiştir.³³ Onun bu ifadeleri belâgatçılardan, kasr-ı izâfiyi; ifrâd, tayin ve kalb kısımlarına ayırırken muhatabın inancını dikkate alarak bu ayrımı yapmalarına³⁴ ışık tutar mahiyettedir.

2.3. Zeccâc

Ebû İshâk ez-Zeccâc da (ö. 311/923) kasr yollarından biri olan “innemâ”ya temas etmiştir. Ona göre “innemâ” (إنما) kendisinden sonra gelenin varlığını/sübutunu ifade

³¹ Ahmed b. Fâris b. Zekerriyya el-Kazvîni er-Râzî, *es-Sâhibî fî fıkbi'l-lüga*, (Kahire: el-Mektebetü’s-selefiyye, 1910), 105-106.

³² İbn Fâris, *es-Sâhibî fî fıkbi'l-lüga*, 105.

³³ İbn Fâris, *es-Sâhibî fî fıkbi'l-lüga*, 106.

³⁴ Kazvîni, Telhîs, 62.

ederken diğer her şeyin yokluğunu ifade etmek içindir. Nitekim şairin *إنما يدافع عن أحسابهم أنا* (Onların şerefini ancak ben ve benim gibiler koruyabilir.) sözü bunun delilidir. Çünkü bunun manası, *ما يدافع عن أحسابهم إلا أنا أو مثلي* (Onların şerefini ben ve benim gibilerden başkası koruyamaz.) demektir.³⁵ Bunun içindir ki ona göre, *إنما حرم عليكم الميتة* “O size ölü etini ... haram kıldı” (Bakara 2/173) âyetinde *الميتة* kelimesini mansûb okuyup; *إنما* edatındaki *ما* harfini, *إن* nin amel etmesini engelleyen *ما* yı kâffe kabul etmek tercihe şayandır.³⁶ Buna göre mana, *ما حرم عليكم إلا الميتة و الدم ولحم الخنزير* “O size ölü eti, kan, domuz etinden ... başka bir şeyi haram kılmamıştır” demek olur.

Zeccâc’ın bu sözleri “innemâ” (إنما) edatına kasr anlamı yüklediğini göstermesinin yanında bu edatı *ما* ve *إلا* ile açıklaması da “nefiy+istisna” yı da “kasr” yollarından kabul ettiğini göstermektedir.

2.4. *Ebû Ali El- Fârisî*

Ebû Ali el-Fârisî (ö. 377/987) de “İnnemâ” (إنما) nın nefiy+istisna anlamında olduğunu Ferazdak’ın şiiri üzerinden anlatır ve bu şiirde *إنما يدافع أنا* denilmesi gerekirken *إنما* denilmesinin sebebini “İnnemâ” (إنما) nın *إلا* + *ما* anlamında olmasına bağlar. Ardından da bir topluluk/kavim şöyle dedi; diyerek (Bakara 2/173) âyetindeki *إنما* edatının manası hakkında Zeccâc’ın söylediklerini andıran ifadeler kullanır.³⁷ Nitekim Abdülkâhir el-Cürçânî, (إنما) edatının kullanıldığı anlamlara yer verdiği bölümde “*Şeyb Ebû Ali (el-Fârisî), eş-Şîrâziyyât adlı eserinde şöyle der*” dedikten sonra yukarıda, Zeccâc’ın görüşü olarak verdiğimiz bilgileri, Ebû Ali el-Fârisî’nin ondan naklettiğine yer verir.³⁸

2.5. *Ebü’l-Hasen Ali er-Rummânî*

Ebü’l-Hasen Ali er-Rummânî de (ö. 384/994) “nefiy+istisna” yoluyla yapılan kasra işaret etmektedir. Zerkeşî’nin (ö. 794/1392) el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân³⁹ ve Süyûtî’nin (ö. 911/1505) el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân⁴⁰ adlı eserlerinden edindiğimiz bilgiye göre onun konuyla ilgili düşünceleri şöyledir: “İllâ” (إلا) için gerekli olan, bir şeyi başka bir şeye özel kılıp onun dışındakilerden nefyetmektir. *جاءني القوم إلا زيدا* (Zeyd hariç topluluk geldi.) denildiğinde gelmeyen sadece Zeyd olduğu ifade edilmiş, yani gelmeme fiili Zeyd’e tahsis edilmiş olur. *ما جاءني إلا زيد* (Zeyd’den başka hiç kimse gelmedi.) denildiğinde ise gelenin sadece Zeyd

³⁵ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’râbüüh*, nşr. Abdülcelil Abduh Şelebî, (Beirut: Âlemü’l-kütüb, 1988), 1: 242-243.

³⁶ Burada *إنما* edatındaki *ما* harfini ismi mevsul kabul edip, *الميتة* kelimesini *إن* nin haberi olarak merfu okumak da mümkündür. Nitekim bazı kiraatlerde bu vecihle okunmaktadır. Bk. Zeccâc, *Meâni’l-Kur’ân ve i’râbüüh*, 1: 243.

³⁷ Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *Kitâbü’ş-Şîr/Şerbu’l-ebiyâtü’l-müşkeleti’l-i’râb fi’ş-şîr*, nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, (Kahire: Mektebetü’l-hancî, 1988), 1: 199.

³⁸ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, 3. bs. (Kahire: Matbaatü’l-medeni, 1992), 328.

³⁹ Bedrüddin ez-Zerkeşî, *el-Burhân ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim, (Kahire: Dâru İhyâi’l-kütübi’l-‘Arabiyye, 1957), 4: 241.

⁴⁰ Celâlüddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim, (Kahire: el-Heyetü’l-Misriyye’l-âmme, 1974), 2: 190.

olduğu bildirmiş, yani gelme fiili Zeyd'e tahsis edilmiş olur. جاءني زيد إلا ركباً ما (Zeyd sadece binekli olarak geldi.) cümlesinde ise, Zeyd'in yürüyerek, koşarak ya da benzer bir şekilde gelmediği, sadece binekli olarak geldiği ifade edilmiş olur. Kasrın anlamının bir şeyin başka bir şeye tahsis edilmesi olduğu dikkate alındığında onun bu ifadelerinin kasra işaret ettiği açıktır.

2.6. İbn Cinnî

İbn Cinnî, (ö. 392/1002), kasr yollarından takdimin tahsis ifade etmesi meselesine temas eder ve bu konuda belâgat âlimlerinin hemen hemen hepsinin nakledegeldikleri bir örnekle konuya ışık tutar.

O, mübtedanın nekre olarak getirilmesinin caiz olmadığını böyle bir durumda haberin mübtedaya takdim edilmesinin gerekli olduğunu dile getirir ve عليك مال لك (Senin malın var) دين (Senin üzerinde borç var) cümleleri üzerinden konuyu açıklar. Bu cümlelerde مال ve دين kelimeleri mübteda, onlardan önce gelen câr ve mecrûr ise haberdır. Sonraya bırakılmış/müahhar mübteda konumunda olan bu iki kelimenin öne alınıp asıl yerlerinde (başta) getirilmeleri durumunda nekre ile başlamak caiz olmayacağı için cümleler bozuk olacaktır. Bu fesadı gidermenin yolu ise nekre olan mübtedaları haberden sonraya bırakmaktır.⁴¹

Bu bilgileri verdikten sonra Arapların شر أهرّ ذا ناب (Köpeği şer havlattı) sözünde nekrenin mübteda olmasının sebebini açıklayan İbn Cinnî, bu açıklamalarıyla belâgat âlimlerinin “takdim yoluyla kasr” konusunda söylediklerine kaynaklık etmiştir.

Ona göre, شر أهرّ ذا ناب (Köpeği şer havlattı) cümlesinde nekre olan mübtedanın başta gelmesi caiz olmuştur. Çünkü burada nefiy manası söz konusu olup, bu cümle ما أهرّ ذا ناب (Köpeği sadece şer havlattı) manasındadır. Mananın bu şekilde olmasının sebebi bu kalıpta haber vermenin daha vurgulu olmasıdır. Çünkü شر أهرّ ذا ناب (Köpeği şer havlattı) denildiğinde içinde vurgu barındırmayan bir haber verilmiş olur. Fakat ما أهرّ ذا ناب إلا شر (Köpeği sadece şer havlattı) denildiğinde bununla köpeği havlatanın şer dışında bir şey olmadığı vurgulanmış olur. Nitekim ما قام إلا زيد (Sadece Zeyd kalktı) ifadesi, قام زيد (Zeyd kalktı) cümlesine göre daha vurguludur.⁴² Burada te'kîde ihtiyaç duyulması, verilen haberin dikkate alınması gereken bir öneme sahip olması sebebiyledir. Çünkü bu sözün sahibi, köpeğin havlamasını duyduğunda bir şerrin gelmekte olduğunu anladığı için endişelendi ve شر أهرّ ذا ناب (Köpeği şer havlattı) cümlesini kurdu. Bu sebeple sözün sahibi olayı gözünde büyüttüğünden dolayı veya dinleyenlerine bu duyguyu (olayın önemli olduğu) vermek için شر kelimesini takdim ederek cümleyi bu şekilde kurmuştur. O halde cümlelerin anlamı, ما أهرّ ذا ناب (Köpeği sadece şer havlattı) şeklinde olmalıdır. Burada söz sahibinin kapısını çalan bir misafir ya da kendinden yol tarifi isteyen bir kimse yoktur. Dolayısıyla köpeğin havlaması

⁴¹ Ebü'l-Feth Osman bin Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr, 4. bs. (Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Misriyye, ts.), 1: 317.

⁴² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1: 319.

böyle güzel bir sebebe bağlanamaz. Bütün bu sebeplerle kişi olaydan endişe duyup onu önemseyince haberi tekit ederek vermiş ve söylediği sözü etkili biçimde söyleyip, habere hazırlıklı olunmasını istemiştir.⁴³

Görüldüğü gibi İbn Cinnî, bu cümlede كشر kelimesinin takdim edilmesini olayın büyüklüğüne vurgu yapmaya bağlıyor. Bu, söz sahibinin kendi zihninde olayı büyütmesi olabileceği gibi bu duyguyu muhataba iletme de olabilir. Kişi olayı aşırı biçimde önemseyince için cümleyi tekitlemek istemiş, bu yolla muhatabın zihninde doğabilecek olan köpeğin kötü bir durum sebebiyle havlamadığı ya da misafir gelmesi vb. hayırlı bir meseleden dolayı havladığı gibi düşünceleri toptan ortadan kaldırmak istemiştir. Böylece köpeğin bu havlayışının başka hiçbir sebebe dayanmayıp sadece “şer” sebebiyle olduğunu vurgulanmıştır. Bu anlam kasr kapsamında değerlendirilmelidir.⁴⁴ Nitekim Abdülkâhir el- Cürçânî, Sekkâkî ve Kazvîni gibi belâgat alimleri bu örneği kitaplarına alıp buradaki takdimin tahsis ifade ettiğini vurgulamışlardır.⁴⁵

2.7. Abdülkâhir el-Cürçânî

Kasr kavramının bütün meselelerini kapsamlı biçimde ele alıp açıklayan, her bir meselenin diğerleriyle bağlantısına ışık tutan ve aralarındaki farklara işaret eden ilk belâgat alimi Abdülkâhir el-Cürçânî'dir.⁴⁶ Burada onun *Delâilü'l-i'câz* adlı eserinde dağınık olarak yer alan kasırla alakalı meseleler konunun sistematığı içinde verilmeye çalışılacaktır.

2.7.1. Kasr Yolları

Abdülkâhir el-Cürçânî, “kasr” yollarından “İnnemâ” (إنما), nefiy+istisna ve atıf harfi olan “lâ” (لا) hakkında ayrıntılı bilgi vermiş,⁴⁷ ayrıca takdim yoluyla, haberin marifeliği ve fasıl zamiri ile yapılan kasra da temas etmiştir.

2.7.2. “İnnemâ (إنما)

Cürçânî, “İnnemâ” (إنما)'nın kullanıldığı yerler başta olmak üzere bu edatla yapılan kasrın türü, maksûr ve maksûrun aleyhin yerleri vb. birçok meselede görüş beyan etmiştir. Aşağıda onun bu görüşlerine yer verilecektir.

Cürçânî'ye göre bu edatın kasr ifade etmesinin delili şudur. (إنما), kendisinden sonra gelen cümlede fiilin bir şey için sabit olmasını ve onun dışındakilerden nefyedilmesini ifade eder. Mesela إنما جاءني زيد (Bana sadece Zeyd geldi) cümlesi, gelme fiilinin Zeyd için sabit olduğu ondan başkasından ise uzaklaştırıldığını bildirir. Dolayısıyla bu cümle جاءني زيد لا عمرو (Bana Amr değil Zeyd geldi) manasındadır.⁴⁸

⁴³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1: 319.

⁴⁴ Abdülkâdir el-Hüseyn, *Fennü'l-belâga*, 160-161.

⁴⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 328; Kazvîni, *el-İzâh*, 59-60; a.mlf. *Telbîs*, 35.

⁴⁶ Cürçânî'nin kasr konusundaki görüşlerini de ihtiva eden bir çalışma için bk. Sedat Şensoy, “Abdülkahir el-Cürçânî'de Anlam Problemi” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 254-262.

⁴⁷ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 328-358.

⁴⁸ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 335.

Cürcânî'ye göre “innemâ” (إنما), muhatabın cahili olmadığı ve doğruluğunu inkâr etmediği, şüphe duymadığı haberlerin verilmesinde kullanılır . إنما هو أخوك (O senin kardeşin!) cümlesinin muhatabı, o şahsın kendi kardeşi olduğundan habersiz olmadığı gibi bunu reddediyor da değildir. Fakat bu cümle kendisine söylenmekle, kardeşlik hukukuna riayet konusunda dikkati çekilmekte ve bu hususta duyarlılığı istenmektedir.⁴⁹

Kimi zaman muhatap hükmü inkâr ettiği ya da ondan şüphe duyduğu halde ona inkâr etmiyormuş ya da şüphe duymuyormuş muamelesi yapılır ve nefiy+istisna yerine إنما kullanılır.⁵⁰ Bunun sebebi ilgili hükmün inkâr edilemeyecek ya da şüphe duyulmayacak açıklıkta ve herkesin kabul ettiği bir hüküm olduğu iddiasıyla dinleyeni, inkâr etmeyen ve şüphe duymayan konumda kabul etmektir. إنما مصعب شهاب من الله تجلّت في وجهه الظلماء (Şüphesiz ki Mus'ab Allah tarafından gönderilmiş bir ateş parçasıdır. Onun sayesinde karanlıklar dağılmış/ortadan kalkmıştır).⁵¹ Bu şürede övülen şahsın özellikleri muhataplar tarafından kabul edilen vasıflar olmamakla birlikte şair bu özelliklerin herkesin görüp bileceği açıklıkta olduğunu anlatmak istemiş ve bu vasıfları muhatapların bilip kabul ettiği özellikler konumuna koymuştur.

Cürcânî, bu edatla yapılan kasrın atıf harfi olan “lâ” ile yapılan kasrda olduğu gibi, sadece kasr-ı kalb olduğunu, kasr-ı ifrâd olmayacağını belirtir.⁵² O, her ne kadar kasr-ı kalb ve kasr-ı ifrâd terimlerini kullanmıyorsa da onun ifadeleri bu terimlere işaret etmektedir. Çünkü ona göre إنما جاءني زيد (Bana sadece Zeyd geldi.) cümlesi, hem Zeyd hem de Amr'ın geldiğini düşünen muhataba değil de gelenin Zeyd'den başka biri, mesela Amr olduğunu düşünen muhataba karşı söylenir.⁵³

Cürcânî'ye göre “innemâ” (إنما) ile yapılan kasrda, maksûrun aleyh daima sonda gelen öğedir.⁵⁴ Nitekim إنما يخشى الله من عباده العلماء (Allah'tan sadece âlimler 'hakkiyla' korkar” (Ahzâb 33/39) âyetinde lafza-i celâlin öne alınması, Allah'tan kimlerin korktuğunu haber vermek ve bunların sadece âlimler olduğunu bildirmek içindir. Şayet burada lafza-i celâl ile العلماء lafzı takdim tehir yoluyla yer değiştirmiş olsa ve إنما يخشى العلماء الله (Âlimler sadece Allah'tan korkarlar.) denilse anlam tersine döner ve korkulanın kim olduğuna vurgu yapılmış olur. Dolayısıyla vurgu âlimlerde değil lafza-i celalde olurdu.⁵⁵

⁴⁹ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 330.

⁵⁰ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 330, 351, 357-358.

⁵¹ Ubeydullâh b. Kays b. Şüreyh er-Rukayyât (ö. 75/694)'a ait olan beyt için bk. İbn Sellâm el-Cümahî, *Tabakâtü fihâli's-su'arâ'*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, (b.y. Dâru'l-medenî, ts.), 2: 650.

⁵² Seyyid Şerif el-Cürcânî bir kasr edatı olarak “innemâ”nın hem nefiy+istisna hem de atıf “lâ”sı gibi kullanılabilceğini dolayısıyla sadece kasr-ı kalb olmayacağını söylüyor. O, Cürcânî'nin verdiği örneğin ikinci kısma verilmiş bir örnek olduğunu söylüyor. Bk. Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Hâşiye ale'l-Mutavvel*, (Mutavvel'in kenarında) (İstanbul: Hacı Muharrem Efendi matbaası, ts.), 211; İsmüddîn'de onun bu görüşünü naklettikten sonra Cürcânî'nin bu edatla yapılan kasrı, kasr-ı kalb olarak adlandırmasının verdiği örneğe mahsus olduğunu zikreder. İsmüddîn, *Atvel*, (İstanbul: Matbaâ-i Âmire, ts.) 1: 220.

⁵³ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 336.

⁵⁴ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 340.

⁵⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 338-339.

“İnnemâ (إنما)’dan sonra isim cümlesi gelmesi halinde de aynı durum geçerlidir. Mesela *إنما هذا لك* (Bu ancak senindir) cümlesi ile, *إنما لك هذا* (senin olan sadece budur) cümleleri anlam bakımından birbirinden farklıdır. Birincisinde, vurgu *لك* lafzında olup “senindir başkasının değil” anlamındadır. İkincisinde ise vurgu, *هذا* lafzında olup “senin olan budur başkası değil” demektir.⁵⁶ Belâgatçıların istilâhında vurgulanan öğeye maksûrun aleyh dendiğini dikkate aldığımızda Cürçânî’nin bu ifadeleriyle “İnnemâ” (إنما) edatında maksûrun aleyhin sondaki öğe olduğuna işaret ettiği anlaşılmaktadır.

“İnnemâ” (إنما) ile yapılan kasrı, diğer kasr yollarıyla da karşılaştıran Cürçânî, bunun atıf harfi olan *لا* ile yapılan kasra göre daha edebî olduğunu söyler. Şöyle ki; *إنما جاءني زيد* (Bana sadece Zeyd geldi.) cümlesi, *جاءني زيد لا عمر* (Bana Amr değil Zeyd geldi.) manasındadır. Ancak birinci cümle ikinciye göre bir üstünlüğe sahiptir. O da birinci cümlede bu anlamın bir kerede ifade edilmiş iken, ikinci cümlede ise iki merhalede ortaya çıkmış olmasıdır. Çünkü ikincisinde önce Zeyd’in geldiği söylenmiş ardından da gelenin Amr olmadığı vurgulanmıştır. Birinci cümlenin ikinciye diğer bir üstünlüğü de gelenin Zeyd olduğuna açık bir şekilde vurgu yapılmış olmasıdır. İkincisinde ise bu derece bir vurgu söz konusu değildir.⁵⁷

Kasr edatlarından atıf harfi olan *لا*’nın nefiy+istisna ile bir araya gelemediği halde “İnnemâ” (إنما) ile aynı cümlede yer alabileceğini söyleyen Cürçânî,⁵⁸ bunu “İnnemâ” (إنما)’nın başında yer aldığı cümlenin lafzan/zahiren olumlu bir cümle olduğuna bağlamaktadır. Çünkü *إنما جاءني زيد* (Bana ancak zeyd geldi.) cümlesinde *جاءني زيد* (Bana Zeyd geldi.) cümlesinden farklı bir durum yoktur. Bunun bir benzeri de *زيد هو الجائي* (Gelen Zeyd’dir.) cümlesidir. Bu cümlelerde nasıl ki *جاءني زيد لا عمرو* (Bana Zeyd geldi Amr değil.) diyebiliyorsak burada da *إنما جاءني زيد لا عمرو* (Bana ancak Zeyd geldi, Amr değil.) diyebiliriz.⁵⁹

Cürçânî her ne kadar kasr edatı olan *لا*’nın “İnnemâ” (إنما) ile aynı cümlede yer alabileceğini söylüyorsa da bazı durumlarda *لا* ile atfın güzel olmayacağını söyler.⁶⁰

“İnnemâ” (إنما)’nın kasr ifade etmesine ek olarak kimi zaman ta’rîz için kullandığına da temas eden Cürçânî, bu görüşünü *إنما يتذكر أولو الألباب* “Ancak akıl sahipleri ibret alır” (Zümer 39/9) âyeti üzerinden açıklar. Ona göre bu âyette kastedilen, muhataplara ilgili hükmü bildirmek olmayıp, kâfirlerin kınanmasıdır. Vurgulanmak istenen, onların aşırı inatları ve arzularına tabi olmaları sebebiyle akılsız varlıklar hükmünde olduklarıdır. Bu sebeple onların düşünüp ibret almalarını beklemek, akılsız varlıklardan bunu beklemekle eşdeğerdir.⁶¹

⁵⁶ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 345.

⁵⁷ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 335.

⁵⁸ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 347.

⁵⁹ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 348.

⁶⁰ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 353.

⁶¹ Abdülkâhir el-Cürçânî, *Delâilü’l-i’câz*, 354.

2.7.3. Nefiy+İstisnâ İle Yapılan Kasr

Abdülkâhîr el-Cürcânî, nefiy+istisnânın kullanıldığı yerler, bu edatla yapılan kasrın türü, maksûr ve maksûrun aleyhin yerleri vb. birçok konuda görüşlerini ortaya koymuştur.

Nefiy+istisna yoluyla verilen haber muhatabın inkâr ettiği veya doğruluğundan şüphe ettiği durumlarda kullanılır. Mesela ما هو إلا مصيب (O, kesin olarak isabet edendir.), ya da ما هو إلا مخطئ (O, kesin olarak hatalıdır.), cümleleri ancak bu hükümleri kabul etmeyenlere karşı söylenir. Yine uzaktan görülen bir kişi hakkında ما هو إلا زيد (O, Zeyd'den başkası değildir.) denildiğinde muhatap, bu kişinin Zeyd'den başka biri olduğunu zannediyor ya da Zeyd olduğunu inkâr ediyordur. O halde haberin içeriği muhatap tarafından biliniyorsa bu durumda nefiy+istisna kullanılmaz. Dolayısıyla kardeşine nazik davranması istenen ve kardeşlik hukukuna riayet etmesi hususunda dikkati çekilmek istenen kişiye, ما هو إلا أخوك (O, senin kardeşinden başkası değildir.), denilemez. Bu durumdaki kimseye, "إنما هو أخوك" (O senin kardeşin!) denilir.

Verilen haberin muhatabın bilgisi ve kabulü dahilinde olduğu, ancak onun hal ve tavırlarından bu haberden şüphe ettiği izleniminin doğduğu durumlarda da nefiy+istisna kullanılır. Nitekim, "إن أنتم إلا بشر مثلنا تريدون أن تصدونا عما كان يعبد آباؤنا" "Siz, ancak bizim gibi insansınız. Bizi babalarımızın öteden beri tapına geldiklerinden çevirmek istiyorsunuz" (İbrâhîm 14/10) âyetinde böyle bir durum söz konusudur.

Cürcânî, "innemâ" yerine nefiy+istisna kullanılması hakkında şöyle demektedir: "Bilinen ve hakkında şüphe duyulmayan bir haber nefiy+istisna yoluyla verilmişse bu, o haberin kendisinden şüphe duyulan bir konuma indirgenmesi sebebiyledir".⁶²

Nefiy+istisnâ üslûbu ile kasr-ı kalb yapılabileceği gibi bu üslûpla kasr-ı ifrâd da yapılabilir. Buna göre ما جاءني إلا زيد (Bana ancak Zeyd geldi) sözünden iki farklı anlam kastedilebilir. Birincisi, gelenin sadece Zeyd olduğunu ve gelme eyleminde başkalarının ona iştirak etmediğini bildirmektir (Kasr-ı ifrâd). İkincisi ise, gelenin başkası değil de Zeyd olduğunu bildirmektir (Kasr-ı kalb). Bu sözün ikinci anlamda kullanılmasının bir benzeri de şu cümlede vardır: Zeyd'i gören birine, onu değil de başka birini görmüş olabileceği söylendiğinde onun, بل لم أر إلا زيدا (Aksine ben sadece Zeyd'i gördüm/Benim gördüğüm Zeyd'di başkası değil) demesi böyledir. Nitekim ما قلت لهم إلا ما أمرتني به أن اعبدوا الله ربي وربكم "Ben onlara ancak sen bana ne emrettiysen onu söyledim: 'Benim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin' dedim" (Mâide 5/117) âyetinde de aynı durum söz konusudur. Çünkü burada kastedilen, "Ben senin emrettiklerine eklemeye yapmadım" demek değil, "senin emrettiklerini bırakıp onların dışında başka bir şey emretmedim" demektir.⁶³

Bu üslûpta vurgu daima إلا'dan hemen sonra gelen ögededir. Dolayısıyla bu öge maksûrun aleyhtir.⁶⁴ Buna göre ما ضرب زيداً إلا عمرو (Zeyd'i ancak Amr dövdü) cümlesinde

⁶² Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 333-334.

⁶³ Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 337.

⁶⁴ Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 340.

maksat, dövenin kim olduğunu anlatmak ve bunun başkası değil de sadece Amr olduğunu haber vermektir. Cümlede vurgu “Amr” kelimesindedir ve “Amr” maksûrun aleyhtir. ما ضرب عمرو إلا زيد (Amr ancak Zeyd’i dövdü) cümlesinde ise maksat, dövülenin kim olduğunu ortaya koymak ve başkasının değil sadece Zeyd’in dövüldüğünü haber vermektir. Bu cümlede vurgu “Zeyd” lafzındadır ve bu lafız maksûrun aleyhtir.⁶⁵

Nefiy+istisnânın dahil olduğu cümlenin isim cümlesi olması durumunda da vurgulanan öge لا'nın ardından gelen öğedir. ما زيد إلا قائم (Zeyd ancak ayakta.) cümlesinde vurgulanan “ayakta olma” vasfı olup, Zeyd’in bu vasfı dışında oturma, yatma vb. pozisyonlarda olmadığı sadece ayakta olduğudur. ما قائم إلا زيد (Ayakta olan sadece Zeyd’dir.) denildiğinde ise vurgulanan öge “Zeyd” olup, bu cümle ile o anda Zeyd dışında hiç kimsenin ayakta olmadığı ifade edilmiş olur.⁶⁶

Fail ile mef’ûlün her ikisinin لا'dan sonra gelmesi durumunda vurgu yine لا'nın hemen ardından gelen öğededir, dolayısıyla bu öge maksûrun aleyh olur. Maksûr ise daha sonra gelen öge olur. Mesela ما ضرب إلا عمرو زيد (Zeyd’i ancak Amr dövdü.) cümlesinde vurgulanan faildir ve dövenin başkası değil de sadece Amr olduğu ifade edilmek istenmiştir. ما ضرب إلا زيد عمرو (Amr ancak Zeyd’i dövdü.) cümlesinde ise vurgulanan mef’ûl olup, dövülenin başkası değil de Zeyd olduğu anlatılmak istenmiştir.

Aynı şekilde iki mef’ûl ya da mef’ûl ile câr mecrurun لا'dan sonra getirilmesi durumunda yine لا'nın hemen ardından gelen öge maksûrun aleyh olur ve vurgu ona yapılıır.⁶⁷ Bu sebeple لم يكس إلا زيدا جبة (O, cübbeyi sadece Zeyd’e giydirmiştir/ondan başkasına giydirmemiştir.) cümlesi ile لم يكس إلا جبة زيدا (O, Zeyd’e sadece cübbe giydirmiştir/başka bir elbise giydirmemiştir.) cümlesi anlam bakımından farklıdır. Çünkü birinci cümlede vurgulanan öge (maksûrun aleyh) “Zeyd” olup, başkasının değil de sadece onun cübbe giydiği ifade edilmiştir. İkincisinde ise vurgulanan öge (maksûrun aleyh) “cübbe” olup, Zeyd’in elbiselerden başka birini değil sadece cübbeyi giydiği haber verilmiştir.⁶⁸

Nefiy+istisnâ ile aynı cümlede kasr üslûplarından atıf لا'sı bulunamaz. Mesela ما زيد إلا قائم لا قاعد (Zeyd ancak ayakta, oturmuş değildir.) şeklinde bir cümle kurmak doğru olmaz. Çünkü atıf harfi olan لا, cümlenin başında geçen olumlu bir ifadeyi olumsuzla çevirmek için kullanılır. Yukarıdaki cümlede, ayakta olması dışında bütün vasıflar Zeyd’den uzaklaştırılmış ve sanki şöyle denmiştir: “O, ne oturmakta, ne yatmakta, ne de yaslanmaktadır.....” Dolayısıyla bu cümlenin sonunda لا قاعد (oturmakta değil) dediğimizde daha önce olumsuzluğu ifade edilen oturma halini tekrar olumsuz yapmış oluruz. Oysa yukarıda ifade edildiği gibi لا, olumsuzluğu beyan edileni tekrar olumsuz yapmak için kullanılamaz.⁶⁹

⁶⁵ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 338,339,340; Cürcânî, nefiy+istisnâda neden maksûrun aleyhin لا'dan hemen sonra gelen öge olduğunun gerekçelerini ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bk. Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 340.

⁶⁶ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 346.

⁶⁷ Mef’ûl ile câr mecrur arasındaki kasr örneği için bk. Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 344.

⁶⁸ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 344.

⁶⁹ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 347-348.

2.7.4. Atıf Harfleriyle Kasr

Cürcânî, atıf harflerinden sadece *Ya* ile yapılan kasra değinmiş, *بل* ve *لكن* ile yapılan kasra temas etmemiştir. Bu çerçevede *Ya* ile yapılan kasrın türüne işaret etmiş ve *Ya*'nın diğer kasr üslûplarından hangileri ile aynı cümlede bulunabileceği ve hangileriyle bir araya gelemeyeceğine değinmiştir.

Cürcânî'ye göre *Ya* ile sadece kasr-ı kalb yapılır, kasr-ı ifrad yapılamaz. O, her ne kadar kalb ve ifrâd terimlerini kullanmıyorsa da ifadeleriyle bu terimlere işaret etmektedir. Çünkü ona göre *جاءني زيد لا عمر* (Bana Amr değil Zeyd geldi.) cümlesi *جاءني زيد وعمر* (Bana Zeyd ve Amr ikisi de geldi.) cümlesine karşılık olarak söylenmiş bir cümle değildir. Aksine fiilin Amr tarafından yapıldığını düşünen muhataba fiili yapanın Amr değil de Zeyd olduğunu ifade etmek için söylenmiştir.⁷⁰

Ona göre atıf harfi olan *Ya*, nefiy+istisnâ üslûbuyla aynı cümlede bulunamaz, ancak (إنما) “innemâ” ile bir araya gelebilir.⁷¹ Ancak bu üslûbun “innemâ” (إنما) ile bir arada bulunmasının uygun olmadığı yerler de vardır.⁷² Nitekim çalışmamız içerisinde bu iki kasr yolu hakkında bilgi verilirken konu hakkında ayrıntı verilmiştir.

2.7.5. Takdim Yoluyla Kasr

Belâgat kitaplarında, cümlenin öğelerinden herhangi birinin asıl yeri değiştirilerek diğerlerinden önce gelmesinin belli şartlarla tahsis ifade edeceği ifade edilir. Ancak Cürcânî, cümlenin öğelerinin birbiri üzerine takdiminin iki durumda tahsis ifade edeceğinden söz etmiştir. Bunlardan biri, mef'ûl ün fiilinden önce gelmesi, diğeri de haberi fiil olan mübtedanın fiilinin önüne geçmesi durumudur. Aşağıda onun bu husustaki düşüncelerine yer vereceğiz.

Cürcânî, mef'ûlün fiili üzerine takdim etmesi halinde cümle olumsuz ise bu takdimin tahsis (kasr) ifade edeceğini söyler, ancak diğer durumlarda tahsisten söz etmez.

Ona göre olumsuz cümlelerde mef'ûl fiilinden önce gelir ve kendisinden önce nefiy harfi bulunursa fiilin olumsuzlanması o mef'ûlle sınırlanmış olur ve fiilin başka bir mef'ûlde gerçekleştiği kastedilmiş olur.⁷³ Bu da cümledeki olumsuzluğun mef'ûlle sınırlı olduğu anlamına gelir. Mesela *ما زيدا ضربت* (Ben Zeyd'i dövmedim.) cümlesi, senin bir kişiyi dövdüğünün bilinmesi ancak bu kişinin Zeyd olduğunun düşünülmesi durumunda söylenir. Mef'ûlde geçerli olan bu kural, câr mecrurda da aynıyla geçerlidir.⁷⁴

Haberin fiil cümlesi olması durumunda mübteda, ya nekre ya da marife şeklinde gelir. Bu tür mübtedanın nekre olması durumunda mübteda tahsisleşmemiş bir nekre olamayacağı

⁷⁰ Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 335.

⁷¹ Bk. Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 347-348.

⁷² Bk. Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 353.

⁷³ Mef'ûlün takdiminin bu şartlar gerçekleştiğinde dahi her zaman tahsis ifade etmediği konusunda Cürcânî eleştirisi için bk. Ebû Mûsâ, *Delâlatü't-terâkib*, 178-180.

⁷⁴ Abdülkâhîr el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 126,127.

için nahivcilerin ittifakıyla buradaki takdimin tahsis ifade ettiğini söylemek durumundayız.⁷⁵ Bu da ya tahsisi cinsya da tahsisi fert/vâhid olur.⁷⁶ Mesela رجل جاءني (Bana adam geldi/kadın değil) ifadesi, “bana adam geldi/kadın değil” ya da “bana bir adam geldi/iki veya daha fazla değil” demektir.⁷⁷ Nitekim nahiv âlimleri, Arapların شرٌّ أهرُّ ذا ناب (Köpeği ancak şer havlattı) cümlesini ما أهرُّ ذا ناب إلا شرٌّ (Köpeği sadece şer havlattı) şeklinde açıklamışlar, böylece شرٌّ kelimesinin takdiminin amacının tahsis ifade etmek olduğunu vurgulamışlardır.⁷⁸

Haberin fiil cümlesi olan mübteda marife ise takdimin tahsis ifade edip etmemesi cümlelerin olumlu ya da olumsuz olmasına göre değişir.

Böyle bir cümle, ما انا قلت هذا (Bunu söyleyen ben değilim.) ifadesinde olduğu gibi olumsuz olup, mübteda nefiy harfinden sonra gelmişse kesin olarak tahsis ifade eder.⁷⁹ Dolayısıyla bu ifade; “bunu söyleyen ben değilim, başkası” anlamındadır.

Bu tür bir cümle, انا ما قلت هذا (Bunu ben söylemedim.)⁸⁰ ifadesinde olduğu gibi olumsuz olmakla birlikte müsnedün ileyih nefiy harfinden sonra gelmiyorsa ya da هو يعطي الجزيل (O, çokça verir.)⁸¹ ifadesinde olduğu gibi olumlu bir cümle ise, tahsis ifade edebilir. Ancak bu tür cümleler her durumda tahsis ifade etmeyip, kimi zaman hükmün güçlendirilmesini de (tekavvi'l-hüküm) ifade edebilirler.

Abdülkâhir el-Cürcânî'ye göre kasr ifade eden başka yollar da vardır. Bunlar, mübteda ile haberin her ikisinin marife olması⁸² ve mübteda ile haber arasına fasl zamirinin girmesidir.⁸³

2.8. Zemahşerî

Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) belâgata ait meseleleri ele alırken Abdülkâhir el-Cürcânî'nin ortaya koyduğu kuralları Kur'ân'a tatbik ettiği bilinmektedir. Bu, belâgatın genel meselelerinde böyle olduğu gibi, kasr kavramında da böyledir. Bu çalışmada, *el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fî Tefsîri'z-Zemahşerî* adlı çalışmada Zemahşerî'nin kasr konusundaki görüşlerine yer veren Muhammed Ebû Mûsa'nın açıklamalarından⁸⁴ yola çıkarak Zemahşerî'nin görüşlerine yer vereceğiz, ancak Cürcânî'nin söyledikleri dışında yeni bilgiler söz konusu olmadığı için ayrıntıya girmeyeceğiz.

⁷⁵ Kazvîni, nekre olan müsnedün ileyhin haber olan fiil üzerine takdim etmesi durumunda Cürcânî'ye göre kesin olarak tahsis ifade edeceğini iddia ediyor. Bk. Kazvîni, *el-İzâh*, 59; a.mlf, *Telhâs*, 34; ancak Teftâzânî, Cürcânî'nin eserinde kimi zaman nekre olan müsnedün ileyhin de tahsis değil de hükmü güçlendirmek için takdim ettiğine işaret ettiğine vurgu yapıyor. Bk. Teftâzânî, *Mutavvel*, 264.

⁷⁶ Kazvîni, *el-İzâh*, 59; a.mlf, *Telhâs*, 34

⁷⁷ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 144-145.

⁷⁸ İbnü'l-Hâcib, *el-Kâfiye*, (İstanbul, Yasin yayınevi, ts.), 16.

⁷⁹ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 124.

⁸⁰ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 138.

⁸¹ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 128.

⁸² Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 177- 180.

⁸³ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-i'câz*, 178, 348.

⁸⁴ Muhammed Ebû Mûsa, *el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fî Tefsîri'z-Zemahşerî ve eserubâ ji'd-dirâsâti'l-belâgıyye*, (Kahire: Dâru'l-fikri'l-Arabî, ts.), 322-326.

Zemahşerî, kasr yollarından “innemâ”, nefiy+istisna, takdim yoluyla yapılan kasr hakkında belâgat açısından önem taşıyan tespitlerde bulunmuştur. Kimi belâgat âlimleri Zemahşerî'nin “ennemâ” (أنما)'yı da kasr yollarından saydığını iddia etmişlerdir.⁸⁵

Onun aşağıdaki âyetin tefsirindeki ifadeleri bir kasr edatı olarak, “innemâ” hakkında bilgi vermesinin yanında “ennemâ” (أنما)'yı kasr edatı olarak kabul etmesinin de delillerini içermektedir. “قل إنما يوحى إليّ أنما ألهمكم إليه واحد” (De ki: ‘Bana sadece sizin ilahınızın yalnızca tek bir ilah olduğu vahiy edilmektedir’ (Enbiyâ 21/108). O, bu âyeti şöyle tefsir etmektedir: “إنما hükümü bir şeye tahsis etmek (sıfatın mevsufa kasrı), ya da bir şeyi hükme tahsis etmek (mevsufun sifata kasrı) içindir. Senin إنما زيد قائم (Zeyd ancak ayaktadır.) ve إنما يقوم زيد (Ayağa kalkan ancak Zeyd'dir.) sözlerinde olduğu gibi. Bu âyette kasrın her iki şekli de bir araya gelmiştir. Çünkü إنما يوحى إليّ ifadesi faili (naibi faili kastediyor) ile birlikte إنما يقوم زيد hükmündedir, yani hüküm bir şeye tahsis edilmiştir. إنما زيد قائم cümlesi ise إنما يوحى إليّ hükmündedir, yani bir şey hükme tahsis edilmiştir.”⁸⁶ Görüldüğü gibi Zemahşerî burada hem إنما hem de أنما'nın kasr edatı olduğuna işaret etmiş, ayrıca إنما ile yapılan kasrın kasru's-sıfat ale'l-mevsûf/sıfatın mevsufa kasrı, ya da kasru'l-mevsûf ale's-sıfat/mevsufun sifata kasrı şeklinde iki türlü ortaya çıkabileceğini vurgulamıştır. Zemahşerî, bunlara ek olarak “innemâ” ile yapılan kasırda; maksûr ve maksûrun aleyhin yerleri, “innemâ”nın bazen ta'riz için kullanılması üzerinde de durmuştur.⁸⁷

Nefiy+istisna konusunda belâgat açısından fazla bir görüş beyan etmeyen Zemahşerî, sadece bu üslûbun tekid ifade etmesi üzerinde durmuştur. Zaten kasr tekidin abartılmış halidir.

Zemahşerî'nin takdim yoluyla kasr konusuna diğer kasr yollarından daha çok değindiği görülmektedir.⁸⁸ Onun, konu hakkındaki görüşleri, cümlenin rükünlerinin birbiri üzerine takdimi ve fiilin müteallıklarının fiil üzerine takdimi olmak üzere iki kısımda değerlendirilecektir.

Zemahşerî'nin, cümlenin öğelerinin birbiri üzerine takdiminin kasr ifade hakkındaki görüşleri şöyle özetlenebilir.

Zemahşerî, haberin zarf olup mübteda üzerine takdim ettiği birçok âyette “burada haberin takdiminin sebebi nedir?” sorusunu sormuş ve bunu “mübtedanın habere tahsis edilmesidir” şeklinde cevaplandırmıştır.⁸⁹ Olumlu cümlelerde geçerli olan bu hüküm olumsuz cümleler için de geçerlidir. Ancak bu tür takdimlerin daima değil de genellikle tahsis ifade ettiği de unutulmamalıdır.⁹⁰

⁸⁵ Bk. Sübkî, *‘Arûsü'l-efrâh fî şerbi Telhâsi'l-Miftâh*, 2: 201-203; Süyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi'l-Kur’ân*, 3: 169-170.

⁸⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3: 139.

⁸⁷ Ayrıntı için bk. Ebû Mûsa, *el-Belâgatü'l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 324-325.

⁸⁸ Ayrıntı için bk. Ebû Mûsa, *el-Belâgatü'l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 270-282.

⁸⁹ Bk. Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki ğavâmiği't-tenzîl ve ‘uyûmi'l-eķâvîl fî vücûbi't-te’vîl*, tas. Mustafa Hüseyin Ahmed, 4. bs. (Kahire: Dâru'r-reyyân – Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-‘Arabî, 1987), 3: 623, 4: 393, 545, 745, v.d.

⁹⁰ Ebû Mûsa, *el-Belâgatü'l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 272.

Aynı şekilde Zemahşerî, mübtedanın fiil cümlesi olan haber üzerine takdiminin de genellikle tahsis ifade ettiğini beyan etmektedir.⁹¹ Mesela لا تعلمهم نحن نعلمهم “Onları (münafıkları) sen bilemezsin, onları yalnızca biz biliriz” (Tevbe, 9/101) âyetini “Onları Allah’tan başkası bilemez ve ondan başkası onların sırrına vakıf olamaz” şeklinde açıklamaktadır.⁹² Bu da نحن lafzının mübteda olarak fiilden önce gelmesinin tahsis ifade ettiğini göstermektedir. Haberin müştak bir isim (ism-i fail, ism-i mef’ûl vb.) olması halinde mübtedanın haber üzerine takdimi de ona göre genellikle tahsis ifade etmektedir. Nitekim وما أنت علينا بعزیز (Ey Şuayb), sen bizim için değerli değilsin” (Hûd 11/91) âyetinin tefsirinde, zamirin nefiy harfinden sonra gelmesinin sebebini hükmün fiile değil de faile ait olmasına bağlar. Dolayısıyla onların kastettikleri, kendileri için Şuayb’ın değil de kabilesinin değerli olduğudur. Bu sebeple Şuayb (a.s.) onlara أرهطي أعزُّ عليكم من الله “Benim kabilem size Allah’tan daha mı değerli ki!” (Hûd 11/92) şeklinde cevap vermiştir. Şayet önceki âyette “bizim için sen değerli değilsin” ifadesinden tahsis kastedilmemiş olsa ve “sen değil kabilen değerli” anlamı verilirse bu cevap uygun düşmezdi.⁹³ Ancak burada şunu ifade edelim ki, Zemahşerî, her iki durumda (haberin fiil ya da müştak olması) mübtedanın takdiminin daima tahsis ifade ettiğini savunmuyor. Aksine bu durumlarda takdimin tahsis ya da başka bir gaye için olduğunun tespitini makamın gereğine bağlıyor.

Zemahşerî’ye göre fiilin müteallıklarının⁹⁴ fiilden önce gelmesi de genellikle tahsis ifade eder.⁹⁵ Ancak takdimin bu şekli de her zaman tahsis için olmayıp bunun tespiti siyak sibaka bakılarak elde edilecektir.⁹⁶

Zemahşerî’nin bazı âyetlerin tefsirindeki ifadelerinden, onun kasrı sadece hakiki kasırla sınırlamadığı, izâfi ve iddiâi⁹⁷ kasra da işaret ettiği anlaşılmaktadır.⁹⁸

2.9. Fahreddîn er-Râzî

Fahreddîn er-Râzî’nin belâgat alanında ortaya koyduğu *Nihâyetü’l-îcâz fî dirâyeti’l-i’câz* adlı eserinde Abdülkâhir el-Cürcânî’nin bu alandaki görüşlerini derlediği, belâgat tarihçilerinin dile getirdiği bir hakikattir. Râzî, kasr konusunda da Cürcânî’nin *Delâilü’l-i’câz* adlı eserinde verdiği bilgileri düzenleyerek özetlemiş, neredeyse bunun dışına çıkmamıştır.⁹⁹ Onun bu konuda Cürcânî’ye ek olarak üç şey üzerinde durduğunu söyleyebiliriz.

⁹¹ Bk. Ebû Mûsa, *el-Belâgatü’l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 274.

⁹² Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 306; Zemahşerî başka birçok âyette mübtedanın fiil üzerine takdiminin tahsis için olduğunu savunmaktadır. Bunlar için bk. Ebû Mûsa, *el-Belâgatü’l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 274-276.

⁹³ Ayrıntı için bk. Ebû Mûsa, *el-Belâgatü’l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 277-278.

⁹⁴ Fiilin mamullerinden fail dışındakilere “müteallikât-ı fiil” denir. Bk. Sübkî, *‘Arûsü’l-efrâb*, 2: 120.

⁹⁵ Zemahşerî’nin bu görüşünün delili için bk. Bakara 2/3-4, En’âm 6/90, Hâkka 69/31, Târik 86/8 âyetlerinin tefsiri.

⁹⁶ Ebû Mûsa, *el-Belâgatü’l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 279-282.

⁹⁷ Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 594.

⁹⁸ Ebû Mûsa, *el-Belâgatü’l-Kur’âniyye fî Tefsîri’z-Zemahşerî*, 280.

⁹⁹ Bk. Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Nihâyetü’l-îcâz fî dirâyeti’l-i’câz*, tah. Nasrullah Hacmüftüoğlu, (Beirut: Dâru Sâdir, 2004), 225-235.

Birincisi, atif ﻻ'sı, "innemâ" ve nefiy+istisnânın üçünün de kasr için kullanıldığını ve manalarının birbirine yakın olduğunu açıkça ifade etmiş olmasıdır.¹⁰⁰ Oysa Cürçânî, bu edatların anlamları üzerinde durmuş olmakla birlikte bunların üçünün de birbirine yakın anlama sahip oldukları ve kasr ifade ettiklerini açıkça zikretmemiştir.

İkinci olarak Râzî'ye göre, atif ﻻ'sı ve "innemâ" ile normal olarak kasrı kalb yapılı, çünkü bu edatlar tahsis için vaz' edilmiş olup, ortaklığı/şirketi nefyetme (kasr-ı ifrâd) anlamı bunların vazî' manaları olmayıp lâzımî manalarıdır.¹⁰¹ Cürçânî bunların sadece kasr-ı kalb için kullanıldıklarını söylemiş, ancak lâzımî olarak ortaklığı nefyetme (kasr-ı ifrâd) ifade edebileceklerinden söz etmemiştir.

Üçüncüsü - ki bu Râzî'nin Cürçânî'ye açıkça itiraz ettiği bir meseledir- yukarıda ifade edildiği gibi Cürçânî'ye göre haberin marife olması tahsislik ifade edebilir ancak bu, haberin marife olduğu bütün durumlar için geçerli değildir. Nitekim ona göre Hansâ'nın (ö. 24/645) şu beytinde haber marife olduğu halde tahsis ifade etmemektedir.

رأيت بكائك الحسن الجميلا

إذا فبح البكاء على قتيل

(Öldürülen birine ağlamak hoş olmasa da ben sana ağlamayı hoş ve güzel görüyorum)¹⁰²

Cürçânî'ye göre bu beyitte şair, "sadece sana ağlamak güzel, hoştur, bunun dışında hiçbir şey güzel değildir" demek istemiyor, aksine hiç kimseye ağlamak güzel değilken bile "o" kişiye ağlamanın hoş güzel olduğunu güçlü biçimde vurgulamak istiyor.¹⁰³ Râzî, Cürçânî'nin bu düşüncesine itiraz eder¹⁰⁴ ve bu beyitte de tahsis manası kastedilmesine bir engel bulunmadığını söyler. Râzî'ye göre beyte "Öldürülen birine ağlamak hoş olmasa da ben iyi ve güzel olanı sadece sana ağlamak olarak görüyorum" şeklinde anlam vermemiz mümkündür. Bu durumda mübâlâga yoluyla tahsis kastedilmiş olur.¹⁰⁵

Sonuç

Belâgat ilminin konuları arasında yer alan ve "bir şeyin başka bir şeye tahsis edilmesi" anlamına gelen kasr kavramı belâgat kitaplarının meânî ilmi kısmında yerini almıştır. Bu eserlerde kasrın öğeleri, kısımları ve kasr yolları ile bu yollar arasındaki farklılıklar ayrıntılı olarak işlenmiştir. Ancak bahsi geçen eserlerde kavramın doğuş ve gelişim sürecine yer verilmemiştir. Kavramın gelişim süreciyle ilgili bilgiler İslâmî ilimlerin teşekkül etmeye başladığı h. ikinci asırdan itibaren telif edilen dil ve edebiyata dair eserler, filolojik tefsirler ve edebi tenkit kitaplarında yer almaktadır.

¹⁰⁰ Râzî, *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*, 228.

¹⁰¹ Râzî, *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*, 228, 229.

¹⁰² Beyit için bkz. Hansâ, *Dîvânü'l-Hansâ*, nşr. Hamdû Tammâs, 2. bs., (Beirut: Dâru'l-Ma'rifet, 2004), 99.

¹⁰³ Abdülkâbir el-cürçânî, *Delâilü'l-i'câz*, 181.

¹⁰⁴ Râzî'nin ilgili itirazı hakkında bir değerlendirme için bk. Musa Alak, *Fabreddin er-Râzî'nin Nihâyetü'l-îcâz Adlı Eserinde Abdülkâbir el-Cürçânî'ye İtiraz Ettiği Meseleler*, Şarkiyat Mecmuası, Sayı, 18, (İstanbul: Ocak, 2011), 1-17.

¹⁰⁵ Râzî, *Nihâyetü'l-îcâz fî dirâyeti'l-i'câz*, 82-83.

Dolayısıyla kasrın bir belâgat üslûbu olarak teşekkül etmesi ve sınırları çizilmiş, bütün meseleleri yerli yerine oturmuş bir kavram olarak belâgat kitaplarında yer edinmesinde Sîbeveyhi'den başlayarak birçok dil aliminin katkısı olmuştur. Ferrâ, Zeccâc, Ebû Ali el-Fârisî, Ebû'l-Hasen Ali er-Rummânî ve İbn Cinnî gibi alimler eserlerinde kasr kavramına dair önemli bilgilere yer vermişlerdir.

Ancak kavramın oluşum ve gelişiminde bu alimlerin büyük katkısı olsa da, dönüm noktasını teşkil eden Abdülkâhir el-Cürcânî'dir. Çünkü Cürcânî, kasrın hemen hemen bütün meselelerini ele alıp ayrıntılı biçimde incelemiş; ortaya koyduğu kuralları Kur'ân-ı Kerim ve Arap şiiirinden şahidlerle temellendirmiştir. Kasr konusunda onun eksik bıraktığı nokta, kavramı bir sistem içinde ele almamış olması, adını koymamış olması ve tarif etmemesidir.

Abdülkâhir el-Cürcânî'den sonra Zemahşerî onun kasr konusundaki teorik görüşlerini Kur'ân'a tatbik etmiş, Fahreddîn er-Râzî ise bu görüşleri kısmen sistematize etmiştir.

Bir kavram olarak kasr lafzını ilk kullanan; kavramı tarif edip, öğelerini, kısımlarını, yollarını ve bu yollar arasındaki farkları ayrıntılı olarak anlatan kişi ise Sekkâkî'dir. Kazvînî de Sekkâkî'nin kurduğu sistemi geliştirip, bazı düzenlemeler ve eklemeler yaparak kavramın son şeklini almasında büyük rol oynamıştır.

Sekkâkî ve Kazvînî sonrası yapılan çalışmalarda kasr konusunda yenilik sayılabilecek bir gelişme olmamış, bu iki belâgat aliminin ortaya koyduğu sistem devam ettirilmiştir.

Kaynakça

- ABBÂS, Fadl Hasen. *Fennü'l-belâga, 'İlmü'l-meânî*. Ürdün: Daru'l-Furkân li'n-neşri ve't-tevzî', 1997.
- ABDÜLKÂDİR EL-HÜSEYN. *Fennü'l-belâga*. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1984.
- ALAK, Musa. "Fahredden er-Râzî'nin Nihâyetü'l-icâz Adlı Eserinde Abdülkâhir el-Cürcânî'ye İtiraz Ettiği Meseleler", *Şarkiyat Mecmuası* 18 (Ocak, 2011): 1-17.
- ALİ EL-CÂRİM Mustafa Emin. *el-Belâgatü'l-vâdîha*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- AZAR, Tuncay. *Dil-Zihin Bağlamında Kasr Üslûbu*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- BAYRAKTUTAR, Muammer. "Bedruddîn el- 'Aynî'ye Göre Hadislerde Hasr Üslûbunun Kullanımı ve Manaya Etkisi" ('Umdetü'l-Kârî Özelinde). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (2014): 127-152.
- BULUT, Ali. *Belâgat, Meânî- Beyân- Bedî'*. İstanbul, İFAV yayınları, 2015.
- CEVHERÎ, İsmail b. Hammad el-Cevherî: *es-Sıbâh Tâcü'l-lügâ ve sıbâhu'l-'Arabîyye*. thk. Ahmed Abdülğafur Attar, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 1984.
- CÜRCÂNÎ, Abdülkâhir. *Delâilü'l-i'câz*. thk. Mahmud Muhammed Şâkir, Kahire: Matbaatü'l-medeni, 1992.
- CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif. *Hâşiyeye ale'l-Mutavvel*. (Mutavvel'in kenarında) İstanbul: Hacı Muharrem Efendi matbaası, ts.
- DIRÂZ, Sabbâh Ubeyd. *Esâlibü'l-kasr fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ve esrârühâ el-belâgıyyetü*. Mısır: Matbbatü'l-emâne, 1986.
- DURMUŞ, İsmail. "Hasr". *DİA*. 16: 392. Ankara. TDV Yayınları, 1997.
- EBÛ MÛSÂ, Muhammed. *Delâlatü't-terâküb dirâse belâgıyye*. b.y. Mektebetü Vehbe, 1987.
- EBÛ MÛSÂ, Muhammed Muhammed. *el-Belâgatü'l-Kur'âniyye fî Tefsîri'z-Zemahşerî ve eserühâ fî'd-dirâsâti'l-belâgıyye*. Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî, ts.
- FAHREDDİN ER-RÂZÎ, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Muhammed b. Ömer b. Hüseyin: *Nibâyetü'l-icâz fî dirâyeti'l-i'câz*. tah. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Beyrut: Dâru Sâdir, 2004.
- FÂRİSÎ, Ebû Ali Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *Kitâbü'ş-Şi'r/ Şerhu'l-ebiyâti'l-müşkileti'l-i'râb fî'ş-şî'r*. nşr. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1988.
- FERÂHİDÎ, Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l- 'Ayn*. thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmıyye, 2003.
- İBN CİNNÎ, Ebü'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr, Kahire: Dâru'l-kütübî'l-Mısriyye, ts.
- İBN FÂRİS, Ahmed el-Kazvîni er-Râzî. *es-Sâhibî fî fikhi'l-lügâ*. Kahire: el-Mektebetü's-selefiyye, 1910.
- İBN FÂRİS. *Mu'cemü mekâyisi'l-lügâ*. thk. Abdüsselam Muhammed Hârûn, b.y. Dâru'l-fikr, 1979.
- İBN FÂRİS. *Mücmelü'l-lügâ*, thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan, b.y. Müessesetü'r-risale, 1986.
- İBN HİŞÂM. *Evdahu'l-mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bikâî, Ürdün: Dâru'l-fikr li't-tibâa ve'n-neşri ve't-tevzî', ts.
- İBN SELLÂM EL-CÜMAHÎ. *Tabakâtü fihâli'ş-şu'arâ'* thk. Mahmud Muhammed Şakir, b.y. Dâru'l-medeni, ts.
- İBNÜ'L-HÂCİB, el-Kâfiye, (Kitâbü'n-nahv içinde), İstanbul: Yasin Yayınevi, ts.
- İSFERÂİYİNÎ, İsamüddîn. *Atvel*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, ts.
- KAZVİNÎ, Celâlüddîn. *el-İzâh fî 'ulûmi'l-belâga*. thk. İbrâhim Şemsüddîn, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmıyye, 2003.

- KAZVÎNÎ, Celâlüddîn. *Telhâsu'l-Miftâb*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi, ts.
- MERÂĞÎ, Ahmed Mustafa. *Ulûmü'l-belâga*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1993.
- MÜCAHİT, Mustafa. *Arap Dilinde Hasr Belagati ve Kur'an'da Manaya Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1997
- SAMARRÂÎ, Fâdıl Sâlih. *Meâni'n-nahv*. Ürdün: Dâru'l-fikr li't-tubâa ve'n-neşri ve't-tevzî', 2000.
- SEKKÂKÎ, Ebû Ya'kûb Yusuf. *Miftâhu'l-'ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2000.
- SÎBEVEYHÎ. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârun, Kahire: Mektebetü'l-hancî, 1988.
- SÜBKÎ, Bahâüddîn. *'Arâsü'l-efrâb fî şerhi Telhâsi'l-Miftâb*. Beyrut, Dâru's-sürûr, ts. Abbâs, *el-Belâgatü finûnühâ ve efnânühâ*, 359-360; Ebû Mûsa, *Delâlatü't-terâkîb*, 33;
- SÜYÛTÎ, Celâleddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhim, Kahire: el-Heyetü'l-Misriyyetü'l-âmme, 1974.
- ŞENSOY, Sedat. *Abdülkahir el-Cürcânî'de Anlam Problemi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- TEFTÂZÂNÎ, *Mutavel*. thk. Abdülhamid Hindâvî, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2013.
- Hâşimî, Seyyid Ahmed. *Cevâhiru'l-belâga*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- YAVUZ, Galip. "Türkçe Meâllerde Hasr Üslûbunun Yanlış Anlaşılmasından Doğan Tercüme Sorunları". *Kur'an Meâlleri Sempozyumu, -eleştiriler ve öneriler- (I)*, (İzmir, 24-26 Nisan, 2003). 251-264. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- ZECCÂC, Ebû İshâk. *Meâni'l-Kur'an ve i'râbüh*. nşr. Abdülcelîl Abduh Şelebî, Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1988.
- ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil 'uyûnü's-sûd, Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1998.
- ZEMAHŞERÎ. *el-Keşşâf an hakâ'iki gavâmiżi't-tenzîl ve uyûni'l-eķâvîl fî vücûbi't-tevîl*. Kahire: Dâru'r-reyyân – Beyrut: Dâru'l-kitâbî'l-'Arabî, 1987.
- ZERKEŞÎ, Bedrüddîn. *el-Burbân 'ulûmi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübî'l-'Arabiyye, 1957.